

GİRİŞİMCİ KADINLAR, MİKROKREDİ VE COVID-19¹

Dr. Öğr. Üyesi Esra Bal KÜLAHI²
Doç. Dr. Bülent DEMİR³
Doç. Dr. Volkan YÜCEL⁴

ÖZET

Çalışma, Türkiye'deki ekonomik çalkantı sırasında kadın mikro girişimcilerin hayatta kalma çabalarını ve aldıkları kararları nitel bir çerçeveden incelemektedir. Serbest meslek sahibi kadınların mikrokrediler ve artan fırsatlara yönelik finans ve motivasyon faktörlerinin incelemesi amaçlanmıştır. Bir kaynak olarak mikrofinans, birçok insanı girişimciliğe iter. Girişimcilik ve işletmeciliğin özellikle kadınlara nüfuz etmesi, onların gelişimlerine, iş yaşamına ve karar alma süreçlerine katılımına, aile refahına ve sonuç olarak sürdürülebilirliğe katkı sunmaktadır. Mikrokredinin; işletmelerin ayakta kalması ve kadın girişimciliğine imkân sağladığı belirtilebilir. Bulgulara göre gelir seviyesi yüksek olanlar Covid-19 sürecinden etkilenmemiş ve mikrokredi farkındalığı ve kriz zamanlarında kredi kullanımı kadın refahına katkıda bulunmuştur. Çalışmada nitel analiz yöntemi kullanılmış ve Eskişehir'de yaşayan kadın mikro girişimciler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın girişimciler, Mikro-girişim, Mikro-finansman, Covid-19 krizi, İşletmelerin hayatta kalması

WOMEN ENTREPRENEURS, MICROCREDIT AND COVID-19

ABSTRACT

The study aims to address the survival efforts and decisions of women microentrepreneurs during the economic turmoil in Turkey from a qualitative framework. It was aimed to examine the financial and motivational factors of self-employed women towards microcredit and increased opportunities. Microfinance as a resource moves many people into entrepreneurship. The penetration of entrepreneurship and business, especially for women, provides opportunities for their development, participation in business and decision-making, family well-being and ultimately sustainability. Microcredit makes vital contributions to business survival and women's entrepreneurship. According to the findings, those with high incomes were not affected by the Covid-19 pandemic period, and microcredit awareness and use of credit in times of crisis contributed to women's well-being. The qualitative analysis method was used in the study and women micro-entrepreneurs in Eskişehir were analyzed.

Keywords: Women Entrepreneurs, Micro-enterprise, Microfinance, Covid-19 pandemic, Business survival

---

¹ Bu çalışma, İstanbul Kent Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 2022014 proje no ile (2022) desteklenmiş ve Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ve Kent KAMER iş birliğiyle yürütülmüştür ve 19-21 Kasım 2022 tarihleri arasında düzenlenen ASEAD 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiri geliştirilmiştir.

² İstanbul Kent Üniversitesi, İİTBF, ORCID: 0000-0003-0070-7025, esra.balkulahi@kent.edu.tr

³ İstanbul Kent Üniversitesi, İİTBF, ORCID: 0000-0002-9451-1842, bulent.demir@kent.edu.tr

⁴ İstanbul Kent Üniversitesi, İİTBF, ORCID: 0000-0003-4240-3206, volkan.yucel@kent.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 20/12/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 18/01/2023

1. GİRİŞ

İş ve işletme krizi her zaman sosyal sorunlarla birlikte gelir. Ekonomik süreçler sadece toplumların değil aynı zamanda devletlerinde dönüşümünde de etkindir. Finans krizine giren özellikle de orta ve alt ekonomik sınıflar, düşen alım gücü karşısında çaresiz kalmakta ve ailelerinin sürdürülebilir ekonomisi ve buna bağlı psikolojik dengesi bozulmakta ve sonuç olarak sosyal refah düşmekte ve daha kötüsü bu olumsuz tablo toplumun tüm kılcallarına yayılabilmektedir. Orta ve uzun vadeli çözümler sadece büyük firmalara verilecek destekleri ya da geleceğin çalışanlarını yetiştirmek üzere olası eğitimleri değil, aynı zamanda kendi işletmesini kurmak isteyen ve belki de sadece 5-10 işçi ölçeğindeki işlerini büyütmeden çalışmalarını sürdürmek isteyen girişimcilere sunulacak çözümleri de içermelidir.

Mikrofinans, küçük işletme girişimcileri için önem taşıyan finansal kaynaklarından biridir ve bu nedenle son yıllarda araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bununla birlikte, mikrofinansın küçük işletmelerin sürdürülebilir büyümesi üzerindeki etkileri ve özellikle kadın girişimcilerin faaliyetleri pek ele alınmamıştır.

Mikrofinans, finansal kurumların hizmet sunmadıkları ya da eksik hizmet sundukları düşük gelirlilere, hizmet sunulması ve sürdürülebilir ve istikrarlı finansal kurumları oluşturabilecek politika ve programların yürütülmesidir (Ledgerwood, 1999). 1970'lerden beri uygulanan bu yolla, yoksul kesimlerin üretim sürecine dahil edilerek ekonomiye kazandırılmaları, fakirliğin azaltılması ve yabancılaşmanın önlenmesiyle toplumsal barışın güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Kadın girişimciliğinin büyümesi, kadınların güçlendirilmesinin ve sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak önceliklidir. Hemen tüm ülkelerde COVID-19 süreci, üretimin ve tedarik zincirinin önemli bir kısmını işlevsiz bırakmıştır. Sadece pandemiyle mücadelede stratejik öneme sahip sektörler ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak sektörlerin faaliyet yürüttüğü bu dönemde kamuya, kaybolan gelirin en azından bir kısmını karşılamak ve pandemi sonrasında ihtiyaç duyulacak üretim kapasitesinin devamlılığını sağlamak amaçlı önemli teşvikler verilmiştir (Sülkü vd., 2021).

2. LİTERATÜR (MİKROFİNANS)

Kadın girişimciliği, kırsal kesimdeki kadınları kalkındırmanın, insanları güçlendirmenin ve diğer sosyal sorunları çözmenin etkili yollarındandır. Kadın girişimciler, sürdürülebilir kalkınma için ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir uygulamaların teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Ambepitiya, 2013). Kadın girişimciler ulusların ekonomik kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Bankacı desteği, işletme sermayesinin yönetimi ve kredi kaynaklarının yetersizliği gibi mali konular kadın girişimcilerin karşılaştığı kalıcı sorunlardır. Ancak yine de kadın girişimciler sosyal olarak çok etkilidir (Ambepitiya, 2013) ve mikro finansmanın sürdürülebilir ekonomik büyümeye nasıl yardım ettiği sürekli olarak incelenmelidir.

KOBİ'leri teşvik etmek bir hükümet görevidir. KOBİ'ler işsizlik ve yoksulluk sorunuyla mücadeleye yardım eder. Örneğin Hindistan hükümeti, insanların küçük işletmelere girmelerine yardımcı olmak için sosyal mikrofinans kurumlarını (MFI) çok yoğun biçimde kullanmıştır (Vijayakumar ve Chandrasekar, 2022). Ekonomik sürdürülebilirlik, sürdürülebilirliğin bütünleşik bir parçasıdır ve girişimciliğin gelişimini çok güçlü etkiler (Zimmerman, 2009). Uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirlik, doğal kaynakların, ürünlerin, yatırımların, tüketimin ve küresel ekonominin bugün ve gelecekteki yapısına bağlıdır.

Mikro girişimler sosyal ve ekonomik kalkınma yaratmak için önemli bir stratejik sektördür ve bölgesel kalkınma, istihdam ve yoksulluğun yok edilmesinde rol oynar (Rathnayake vd., 2019). Mikrofinans küçük işletme gelişiminin kilit unsurudur ve mikrokredinin mevcudiyeti ve (HDI) işletme gelişimini önemli ölçüde etkileyen bir değişkendir (Christanto ve Prasetyo, 2019). Krediye sınırlı erişim, gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'lerin büyümesini engeller. Girişimcinin eğitim seviyesi, işin süresi, hane halkının büyüklüğü, işin yeri ve iş kefilleri, KOBİ'lerin mikrofinans kuruluşlarından kredi olanaklarına erişebilirliğini etkileyen parametrelerdir. Kullanılan kredi miktarı genel olarak teminatın mevcudiyetine, işletme gelirine, banka hesap özetlerinin mevcudiyetine ve işletmenin satış seviyesine dayanır (Danso-Abbeam vd., 2014). Mikrofinans farkındalığı ve girişimcilik özellikleri işletme performansını önemli ölçüde etkiler ve mikrofinans erişim ve mikrofinans farkındalığının KOBİ performansı üzerindeki etkisi kanıtlanmıştır (Shamudeen vd., 2015).

Mikrofinans, bireyleri ve küçük işletmeleri hedefleyen bir finansal hizmetler kategorisidir (Sanyal, 2009) ve 20.yy.ın başından beri uygulanmaktadır. Örneğin Hindistan'da mikrofinans sırayla bir kooperatif girişimi, devlet güdümlü bir hareket, banka bağlantı bir program ve ticari mikrofinansla dönüşmüştür (Ashta vd., 2021). Mikrofinans kuruluşları, girişimcilere yardımcı olmak için kredi, tasarruf, sigorta ve eğitim programları gibi çeşitli hizmetler sunar.

Küçük işletme girişimcileri, her zaman uygun bir ekonomik ortam arar. KOBİ girişimcileri, yetersiz finansal altyapı, yüksek vergi, banka finansmanına kısıtlı erişim ve devletin düzenleyici önlemlerinin bu sektörün sürdürülebilir kalkınmasına yönelik tehdit oluşturduğunu düşünmektedir (Sharma, 2015). Strateji, insan kaynakları, bilgi/teknoloji, ürün kalitesi, tanıtım, iş birliği ve kurumsal sosyal sorumluluk; rekabette avantajı elde etmek için önemli unsurlardır (Vivek, 2019). Sürdürülebilir kalkınma için de sürekli yenilikçi yaklaşımlar gerekir (Jatmiko, 2021).

Yenilikçi yaklaşımlardan biri mikrofinans okuryazarlığıdır ve KOBİ'leri sürdürülebilir ekonomik büyüme için olumlu yönde etkileyen bir moderatördür. Finansal okuryazarlığa sahip KOBİ sahipleri, işletme için sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlar (Prasetya vd., 2021). Mikrofinans erişilebilirlik, hane halkı geliri, bilgi teknolojisinin mevcudiyeti, mikrofinans kurumunun uzaklığı, işlem maliyeti, eğitim seviyesi ve teminatın mevcudiyeti gibi faktörlere bağlıdır (Premaratne, 2009). Buna rağmen, tüm dünyada hükümetler kredi kullanılabilirliğini artırmaya yönelik tedbirler açıklasa da işletmelerin genelinin geleneksel kredi kanallarına erişimi sınırlıdır. Özellikle COVID-19 karantinası sırasında iş hacminin düşmesi, işletmelerin istikrarını tehdit etmiştir.

3. COVID-19 ve GİRİŞİMCİLİK

21. yy.ın en büyük küresel sağlık krizi olan Covid-19 (Jones, 2020), ilk olarak Aralık 2019'da Çin'de baş göstermiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), salgını 11 Mart 2020'de pandemi olarak ilan edilmiştir. Salgın önce İtalya'ya sonra tüm Avrupa ve dünyaya yayılmıştır. Ülkemizde ilk vaka 11 Mart 2020'de Taksim'de görülmüştür. Dünya genelinde durum değerlendirildiğinde, 17 Aralık 2022 itibariyle 657,275,999 vaka ve 6,670,502 vefat gerçekleşmiştir (COVID-19, <https://www.worldometers.info/coronavirus>, 2022). Covid-19, WHO tarafından şiddetli akut solunum sendromu olarak belirlenmiş ve virüsün neden olduğu hastalık için Covid-19 terimi kullanılmıştır.

Pandemi tüm dünyada sadece ekonomik krize neden olmamış, işletmeciliğin biçimini hatta iş yerlerindeki çalışma biçimini değiştirmiştir. Salgınının işletmeler üzerindeki etkisi, erkek işletmecilere nazaran kadın işletmeciler üzerinde daha yüksek olmuştur (Yamey vd., 2020). Kadın girişimciler, pandemi şartlarında zorlansa da uzun vadede işletmeleri büyümeyi sürdürmüştür (Vijayakumar ve Chandrasekar, 2022).

Covid-19, hükümetler için yeni finansal riskler ortaya çıkarmıştır. Karantinada ekonomik faaliyetler düşmüş ve KOBİ'ler en kötü etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Covid-19 tarihte bilinen en büyük aksaklıklardan biridir. Dünya çapında 200'den fazla ülkeye yayılan salgın, ulusların yaşadığı en kötü ekonomik depresyonlardan birisini tetiklemiştir. Pandemi en çok etkilenen ve pandemi kaynaklı kilitlenmeyi en çok yaşayan kurumlar işletmelerdir. Kadınlara ait KOBİ'ler de büyük darbe almış, işletmeler kadınlar için öncelikler listesinde son sıralara düşmüş ve işletme kaynakları sağlık ve evde bakıma yönlendirilmiştir (Kaberia vd., 2021).

Kadınların sahip olduğu KOBİ'lere yönelik mikrofinans seçenekleri ve bunların uzun vadeli sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri, esasında sosyal sürdürülebilirlikle paralel özellikler taşımaktadır. Özellikle de kadın girişimcilerin teşvik edilmesi total ekonomik büyüme için gereklidir ve kadın girişimcileri desteklemek için kadın merkezli girişimlere ihtiyaç vardır (Singh ve Raina, 2013). Kadın girişimcilere finans sağlanması, iş faaliyetlerinin iyileştirilmesi yoluyla istihdam yaratma üzerinde artan bir etkiye sahiptir (Taiwo vd., 2016).

Mikrofinansın kadın girişimciler üzerindeki toplam etkisi henüz belirlenemese de (Ahmad, 2012) aşağıda belirtilen çıkarım ve faktörler üzerinde genel bir uzlaşma mevcuttur (Akao vd., 2006; Fargly vd., 2018; Gade, 2018; Wenham vd., 2020; Danso-Abbeam vd., 2014; Yamey vd., 2020; Vijayakumar ve Chandrasekar, 2022; Kaberia vd., 2021; Singh ve Raina, 2013; Taiwo vd., 2016 ve Soykut-Sarica vd., 2019) :

- Kredi KOBİ'lerin büyümesi pozitif yönde etkiler.
- Eğitim seviyesi, iş süresi ve iş gücü için krediye erişebilirliğini etkiler.
- Kredi miktarı genel olarak teminata, gelire ve satışa dayanır.
- Mikrofinans farkındalığı performansı pozitif yönde etkiler.

- Mikrosermaye küçük ve orta ölçekli girişimleri pozitif yönde etkiler.
- Küçük ölçekli girişimcilik öncelikle kadının statüsünü ve sonra aile yapısını pozitif etkiler. Pozitif yönde etkilenen aile yapısı, ekonomiye katkı sunar. Alttan yukarı doğru ilerleyen bu destekler döngüsel ekonomi yaratır ve sosyal refah ve sürdürülebilirlik güçlenir.
- Mikro girişimciliğin COVID-19 döneminde desteklenmesinin küçük girişimcileri pozitif etkilediği düşünülmektedir.

Şüphesiz mikrofinans ve kadın girişimleri üzerinde yapılacak yeni araştırmalar, özellikle de pandeminin kadınlara ait girişimler üzerindeki güncel etkisinin tespit edilmesine daha çok yardımcı olacaktır.

4. MİKRO GİRİŞİMCİ KADINLAR

Metot

Çalışmada, Türkiye'deki ekonomik kriz bağlamında kadın mikro girişimcilerin Covid-19 salgını sırasında hayatta kalma çabaları, uygulamaları ve aldıkları kararları nitel olarak incelenmiştir. Araştırma yapılarına (problem, bağlam ve sorun) uygun, örnekleme stratejisi (Cresswell, 1998, 2016) kullanılmıştır. Bilgiler anonim toplanmıştır ve demografik veriler içermektedir.

Araştırma Soruları

Önceki çalışmalara atıfla aşağıdaki araştırma soruları saptanmıştır:

- Mikrokredi küçük ölçekli girişimlerin büyümesini nasıl etkilemektedir?
- Mikrofinans farkındalığı iş yeri performansını nasıl etkilemektedir?
- Eğitim seviyesi, iş deneyimi süresi ve iş gücü krediye erişebilirliği nasıl etkilemektedir?
- Mikro girişimcilik COVID-19 sürecinden nasıl etkilenmiştir?

Örneklem

Bir çalışmanın nitel tasarımı, doğası gereği, elde edilen veri sayısına bağlı olarak bulguların genelleştirilmesine katkıda bulunur (Cresswell, 1998: 63; Neergaard ve Ulhoi, 2007: 259). Bu nedenle çalışma, bilimsel araştırma için çok kritik olan verilerin kalitesi ve geçerliliğinin altını çizmektedir. KEDV, iki yıl boyunca Eskişehir ilinde bulunan 140 yeni girişimciyi finanse etmiştir. Çalışmanın örneklem büyüklüğü, 2020-22 yılları arasında KEDV kuruluşundan mikro-finans ve mentorluk desteği alan 15 aktif kadın girişimcidir.

15 girişimciyle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Seçilen örneklem Eskişehir'de mikrokrediyi mevcutta aktif olarak kullanan kadın girişimcilerin çoğunu içermektedir. Araştırmada örneklem bağlamı, bir STK olan KEDV'le (Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı) iş birliği yapıldıktan sonra belirlenmiştir. Araştırma soruları ve hedefleri sunulmuş ve bu doğrultuda izin alınmıştır.

KEDV 1986 yılından bu yana kadın emeğini ve girişimciliğini desteklemekte ve Türkiye'nin tüm illerinde faaliyet göstermektedir. Çalışma, araştırmanın ana hedefi olarak özellikle iş kurmak için mikro-finans kredisi kullanan kadın girişimcilere odaklanmıştır. KEDV'in mikrofinans yetkililerinin yönlendirmesiyle kilit bilgi kaynaklarına ulaşmak için, referans temelli (Neergaard ve Ulhoi, 2007: 265) seçim kullanılmıştır.

Veri Toplama

Araştırma soruları minimum yönlendirmeyeyle formüle edilmiş ve etkileşimimize dayalı olarak katılımcıların daha derin anlayışını talep etmeyi amaçlamıştır. Çalışma, 15 yarı yapılandırılmış görüşme sorusu aracılığıyla girişimcilerin bağlamsal yönleri, geçmiş deneyimleri ve işlerinin sürdürülebilirliğine ilişkin beklentileri hakkında bilgi aramaktadır.

Görüşmeler 30-45 dakika arasında sürmüştür. Girişimciler Eskişehir'de yaşamaktadır, bu nedenle tüm görüşmeler ZOOM programı aracılığıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş ve kaydedilmiştir. Kayıtlar Listen N Write uygulaması kullanılarak yazıya dökülmüş ve veriler WORD belgeleri olarak kaydedilmiştir. Sistematik analizin boyutları, Creswell (1998: 65) tarafından önerildiği gibi temaların/kategorilerin ve tanımlamaların çıkarılmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, veri madenciliği yapmak ve ilgili sonuçları çıkarmak için MAXQDA yazılımı kullanılmıştır. Son olarak, yine yazılım gücü kullanılarak, araştırma sorularımıza ilişkin bulguların daha fazla yorumlanmasını sağlayan bir kod listesi oluşturulmuştur.

Bulgular

Araştırma sırasında elde edilen verilerin belli kategorilerde toplandığı görülmüştür. Bu kategoriler demografik bulgular, kişisel iş deneyimi bulguları, pandemi ve iş ilişkisi bulguları, aileyle ilişkili bulgular, kriz deneyimi bulguları ve mikrokredi kullanımı bulgularıdır. Bunlara ek olarak meslek dağılım bilgileri, aşağıdaki tabloda verilmiştir. Birçok katılımcı zaman içinde 3-4 meslek grubundan daha fazla sektörde çalıştığı için, kendilerini belli bir kategoriye sokmakta zorlanmıştır:

Tablo 1: Katılımcı Meslek Bilgileri

Katılımcı	Meslek
1	Ürün satışı (genel)
2	Esnaf
3	Esnaf
4	Ürün satışı (genel)
5	Ürün satışı (genel)
6	Esnaf (terzi)
7	Esnaf
8	Esnaf
9	Esnaf
10	Ürün satışı (giyim)
11	Esnaf
12	Ürün satışı (genel)

13	Esnaf
14	Ürün satışı (hediyelik)
15	Esnaf

Demografik Bulgular

- Katılımcıların biri hariç hepsi aileleriyle birlikte yaşamaktadır.
- Katılımcılardan ikisi hariç hiçbiri psikolojik destek almamıştır. Destek alanların sorunları COVID-19'la ilişkisizdir.
- Katılımcılar ortalama en az 4 kez mikrokredi kullanmıştır. Bu krediler, katılımcılar tarafından miktar olarak az bulunmuş ancak çok yararlı olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası 10.000+ TL aylık kazanç elde edebilmektedir.
- Katılımcılar ortalama 35 yaş üstü ve belirli mesleklerde deneyimlidir.
- Katılımcılardan sadece 2'si üniversite mezunudur ve diğerleri daha alt derecelerdeki eğitim kurumlarından mezundur.
- Katılımcıların yarısı evlidir, diğerleri tek, ayrılmış ya da eşini kaybetmiştir.
- Katılımcıların tamamı esnaflık, ticaret ya da pazarlamayla uğraşmaktadır. Bununla birlikte 3'ü kendisini ev hanımı olarak da tanıtmıştır.
- Katılımcıların yarısının iş deneyimi 10 yıldan az ve diğer yarısının 10 yıldan çoktur.
- Katılımcılardan 9'unun, 3'ten çok çalışmanı varken, 6'sı tek başına çalışmaktadır.

Katılımcıların iş deneyim sürelerinin ya da eğitim düzeylerinin kredi kullanımını etkilemediği görülmüştür. Katılımcıların belirttiğine göre aldıkları mikrokredi en çok ürün ve mal alımında işe yaramaktadır. Gelir düzeyi düşük olanların tamamı Covid-19 sürecinden olumsuz etkilenmişken, gelir düzeyi nispeten yüksek olanların geneli, süreci bir deneyim olarak görmektedir.

İş Deneyimi Bulguları

Kendi iş deneyimleri, farklı alanlardaki hünerleri ve iş süreçlerinde yaşadıkları zorluklar sorulduğunda, katılımcılar sektörlerine ve uğraşlarına göre farklı yanıtlar vermişlerdir. Katılımcı Kİ'ye göre en zorlu süreçlerden birisi ödemeleri almaktır: "Veresiye olayı beni çok yıprattı, müşteriler borçlarını ödemiyor sürekli erteliyorlar. Maaşım yatmadı diyor borcunu ödemiyor, bu benim psikolojimi bozuyor. ben onlara güvendim, verdim malımı, şimdi ben bekliyorum paramı ödesinler". Katılımcı KT de aynı görüştedir: "Kriz, asıl müşterilerin ödemelerini geri ödememesinden çıkmaktadır". Katılımcı KD1 ve KD2'ye göre iş deneyiminin en önemli ayağı finansdır ve bu durum hem kendi sektörlerini hem de sürdürülebilirliği etkilemektedir: KD1: "Kiralılar bizi zorlayan en önemli harcama kalemi."; KD2: "Sermayem olmuş olsaydı, daha fazla yatırım yapardım. Normal klasik eski kuaför olarak kaldım".

KY2'nin kişisel nedenlerle sektör değişim isteği mevcuttur: “Hanımeli Çarşısı’nda tezgâh açıyordum. Sonra network işine girdim. Bu işte biliyorsunuz alt ekip çoksa iş büyür. Kredilerle hem ürün desteği yapıyorum hem kendi iş yeri giderleri için kullanıyorum. İşimin yanına bir iş daha katmak istiyorum, güzellik bakım eğitimi için sertifikanın son aşamasındayım”. Yine sektör değişiminde toplumsal cinsiyet faktörüyle karşılaşan KA1, çeşitli sektörlerde bu durumu aşmak için mücadele verdiğini ifade etmiştir: “Kendi isteğim, yaparım dediğim her şey oluyor. Karpuz işine girdiğimde erkek pazarcılar bana abes baktılar, ancak daha sonra kendileri de eşlerini getirmeye başladılar. Çünkü ben hevesliydim, eşime ve evime katkı sağlamak istedim ve eşimin işleri de bozulunca böyle bir girişim yapmak istedik. İlk önce sevgiyle başladık, sevgiden sonra evin yanında dükkan vardı. Balıkçılığı bilmiyorduk ancak öğrendik”.

Pandemi ve İş İlişkisi Bulguları

Katılımcılar pandemi sürecinde özellikle gelirlerinin ilk etapta düştüğünü ifade etmiş ve buna istinaden yaşanan zorlukları belirtmiştir. Katılımcı Kİ, üretim olanaklarının sınırlandığını ve organize sanayi bölgelerinde kira koşullarının iyileştirilmediğini ifade etmiştir: “Ödeyeceklerimiz birikti, çalışamayınca. Evlere kapandık. Üretemedik. Ödeyeceklerimizi ödeyemedik. Kira, elektrik, su birikti. Bazı ev sahipleri, dükkân sahipleri rahatlık sağladılar. Ama biz organize sanayiye bağlı olduğumuz için bizden istediler. İşimize başlayınca iki aylık birikmiş borçlarla başladık”.

Katılımcı KT, sağlık koşulları ve hijyene uymayan müşterilerinin, iş yerindeki güvenliği tehdit ettiğini belirtmiştir: “Daha dikkatli davranıyoruz. Daha hala geçmiş değil. Mesela ben fabrikalara hizmet veriyordum. Şimdi veremiyorum. Bu taraftan istemiyorlar. Müşterilerden hastalık geçer mi diye endişeleniyorsunuz. Ayrıca hijyene daha çok dikkat ediyorsunuz. Herkes bu kadar dikkatli değil. Maske şu bu yok. Ellerine sıkıyorlar. Siz istediğiniz kadar dikkat edin”. Hijyen koşulları dışında, çalışma saati değişimleri de katılımcıları etkilemiştir. KA1: “Çok etkilendik pandemiden, restoranlar için saat sınırı vardı. Eşim rahatsızlanınca işleri ben yürüttüm ve eleman çalıştırdık ödemekte zorlandık. Reklam yapmak istedik ancak bütçemiz yoktu, restoran dekorasyonu ve diğer reklamlar gibi”.

Pandemi koşulları gündelik yaşamı ve psikolojiyi de etkilemiştir. Yürüyüş yapamadığını belirten katılımcı KY1, şunları ifade etmiştir: “Dışarı çıkamadım. Özgürlük yoktu. Köpeğimle bir yürüyüş bile yapamadım. Psikoloji çok etkilendi”. Yine kısıtlardan şikayetçi olan KK1, KT ve KY müşterilere kolay ulaşamadığını belirtmiştir: “İnsanlara ulaşmamak sıkıntı oldu, sipariş alıyordum ama insanlara malı teslim etmek zor olduğu için kazancım etkilendi. Kazancım düştü. Sokağa çıkma yasağından dolayı. Bol bol üretim yaptım, stok yaptım. Mal stokladım. Ayakta kalmaya çalıştım, dokuma atölyesinde çalışıp kendimi geliştirdim” (KK1): “Bütün sektörler gibi bende çok etkilendim, insanlar kuaföre gitmeye korktular ve giderlerimiz aynı kaldığı halde, gelirlerimiz hiç yoktu” (KT), “Negatif yönde etkilendi, zarar ettik. Ekstra kapanmalar yaşadık, hala onların kırıntılarını toparlamaya çalışıyorum. memurlar etkilenmedi ancak biz etkilendik, ev kira, dükkan kira” (KY). Pandemideki kısıtlardan kişisel gelişim açısından pozitif etkilenen tek katılımcı KS'dir: “Fırsattı, yoksa lületaşı eğitimi alamazdım. Çünkü çok yoğun çalışıyordum.

Pandemi bitmedi, yeniden dükkanlarımız işler hale geldi. Satışlarımız 5'e katladı. 2 yıl çok kötü etkilendi ama 1 yıl içinde paniklemeden 5'e katladık. Mantıklı kararlar almak gerekti".

Aileyle İlişkili Bulgular

Katılımcılar genel olarak ailelerinden ve özellikle psikolojik açıdan destek gördüklerini belirtmiştir. Örneğin KA, bu süreçte meslek öğrendiğini belirtmiştir: "Tabi tabi çok destek oldular. Bu eğitim kısmına beni babam yöneltti. Size bir kız çırak verebilir miyim diyerek. Başka bir bakış açısı sağladı bana. Evde de oturabilirdim. Farklı açılardan bakmayı sağladılar. Maddi değil, moral destek".

Ancak süreç boyunca ailelerinden destek göremeyen (KT) ya da ailesi sarsılan (Kİ) katılımcılar da vardır: "Aileden çok destek görmüyorsunuz. Eş dost akraba ve kardeş çok destek yok. Yine kendi kendimize yapmaya çalışıyoruz. Eşim ve çocuklarım. Devlet desteği derken, maya krediyi alıyorum. KOSGEB hiç kullanmadık. Olmadı daha doğrusu" (KT); "Çaresizliğe düştüm, COVID-19 aile düzenimi bozdu. Çocuğumu kaybettim. Ben ilkokul 5'e kadar okudum ama öğretmenden daha bilgiliyim. Çocuğuma sert davrandı ve çocuğum okuldan soğudu" (Kİ).

Kriz Deneyimi Bulguları

Krizi gelecekteki iş potansiyelleri açısından değerlendiren katılımcılardan bazıları endişelidir. KT: "Hazır hissetmiyorum, inşallah yeni kriz gelmez. Çok yorulduk. Toparlanma sürecimiz çok uzun oldu. Belli bir nakittiniz olması lazım. Köşede bir yığın paranız olmalı ki esnaflıkta siz kendinizi döndürebilin. Hayat şartları, COVID, zamlar ancak topladık. Yeni bir salgın olursa ne psikoloji olarak ne de maddi olarak hazırım". KA1: "Önümüzü göremiyoruz açıkçası, korku içindeyiz".

Krizi bir stresör olmaktan ziyade bir öğrenme kaynağı olarak gören katılımcılar da mevcuttur. KY2: "Yeni krize hazır olmamız, krizin boyutuna göre değişir. Hazır olmasak da hazırız. Son iki yıl evde kaldığımız dönemde yaptığımız şeylerin aynısını yaparak yönetebiliriz. Teknoloji özürülü bir insandım, bu COVID bana teknolojiyi çok öğretti". KA2: "Reklamı öğrendik. Reklam çok önemli, müşteriye ilgili davranıyoruz. Beğeni alsın diye cömert davranıyoruz. 1 müşteri 10 müşteri getiriyor".

Krizi en üst düzeyde bir yarar ve dayanışma kaynağı olarak gören katılımcılar da mevcuttur. Örneğin Kİ, müşteri desteğini öne çıkarmaktadır: "Öğrendik tabi, küçük esnaf olduğum için müşteriler destek oldular, büyüdüm. Daha çok tecrübe edindim. 1 dükkandan 3'e çıktım". Yine katılımcı KA3 ve KK1 bu dönemde teknolojinin önemini ve iş süreçlerinde teknoloji kullanmanın verimini keşfetmiştir: "Yeni teknolojiyi takip etmek, cihazları almak ve sektördeki gelişmeleri takip edip eğitim almak, ayakta kalmak ya da büyümek için çok önemli. Yeni kişiler yetiştirmeye çalışmak, takip sürekli takip etmek gerekiyor son trendleri", (KA3); "Girişimciliğimde ailemden destek aldım, üretimde ailem destek oldu. KEDV kredileri bana çok destek oldu. Aileden satış, pazarlama ve tedarik konusunda destek aldım.

Hep kendim yaptım. Instagram hesabı açtım. Siparişlere yetişmem gerektiğinde dijitalleşmeyle alakalı şeylerden faydalanmadım. Ancak bundan sonra Instagram hesabına ağırlık vereceğim, internet siparişleri çok önemli” (KK1).

Mikrokredi Kullanımı Bulguları

Katılımcıların tamamı KEDV’den kullandıkları krediler konusunda olumlu dönüşlerde bulunmuş ancak miktarın yetersizliğinden bahsetmiştir. Bununla birlikte yaklaşım, eğitim, sunulan hizmet ve süreçlerdeki insani yönü öne çıkarmakta ve STK’lardaki insan faktörüne dikkat çekmektedirler. Katılımcı K1, katılımcı KD2 ve katılımcı KY1 sadece mikrokredi kullandığını ve bu küçük miktar sermayeyi çok önemsediklerini belirtmektedir: “Covid-19’da devlet ve belediyeden hiçbir destek görmedik, sadece mikrokrediden destek gördük. Müteşekkirimiz. Kendi yağımızda kavrukluk”, KT: “En çok zorlandığım kısım maddi tarafıydı. Aldığımız, sizlerden kullandığımız kredi bizleri rahatlattı. 10 gün oldu işyerimi açalı, tekrar aldım kredi. Beni bir tık rahatlattı, yağdı salçaydı beni rahatlattı”, KD2: “MAYA kredisi bana ekmek su gibi geldi. Dükkana malzeme aldım, krediler sayesinde. Mikrokredi yönetiminin iletişimi çok güzel, çok güven veriyorlar ve hızlı cevap alıyorum”.

Katılımcı KY1, mikrokredinin kolay geri ödeme koşullarını, katılımcı KA kredinin sosyal medya kurmasını sağladığını ve katılımcı KY2 bu sayede ödül almasını ve girişimlerini öne çıkarmaktadır; KY1: “Her zaman tek destekçim (aile ve eşim bir kenara) ve her zamanda bir yama yapan sadece mikrokredi olmuştur. Ondan hiç vazgeçemedim vazgeçmem de. Belki biraz miktar arttırılabilir. Ödeme koşulları her şey çok iyi. Eskisine göre biraz daha artabilir. O zamanlar için iyiydi, şimdi arttırılabilir. En azından değsin isterim. O zaman değişiyordu, ama şu an ekonomiye göre konuşursam biraz az gibi”, KA: “Evet, sosyal medya hesaplarını kullanmıyorduk, Trendyol kanallarını kullanmıyorduk. Bu girişkenliklere vesile oldu. Ufak bir girişimle mikrokredi bizim sosyal medyaya girişimizi sağladı”, KY2: “KEDV’den ödül aldım, proje geliştirdim, Kore’ye gitme hayalim vardı. Mikrokrediden aldığım paralar, serumlarla ilgili hayallerimi gerçekleştirmeme yaradı. Beni teşvik eden ve tetikleyen bir kanal oldu yani küçük paralarla başarabilirken, neden büyük paralar bekleyesin diye bir algı oluştu bende”.

Yine katılımcı KD1 kredi limitinin azlığından, katılımcı KY2 kredinin iş büyütme işe yaradığından ve katılımcı KD ve katılımcı KA3 kredinin ürün stoklamasına yaradığından bahsetmektedir; KD1: “Çok avantaj sağladı, özellikle elimize toplu para geçmesi ve mal alımlarında kolaylık sağlıyor. Ama limitin artması gerekiyor. Çok avantajlı. Çok kişiyi de mikrokredi yapmışımdır”, KY2: “O dönemde elimdeki ürünler bitmişti. Ve o zaman ürün almakta zorlanacaktım. İstedğimden daha fazla ürün çekmiş oldum. Bu tür, kadınları desteklediğiniz için çok teşekkür ederiz. Bu ilk krediyi almaya başladığımızda, kadınların belirli günlerde tezgâh açtığı sokağımız var bizim. Ben önce o tezgâhta krediyi almaya başladım. Sonradan networke geçtim. Önce krediyi alıp kendi becerilerimi pazarladım. Sonra bu sektöre geçerek işimizi büyütebildik”, KD: “Küçük de olsa (maya kredi gibi 3.000) de olsa işimize yarıyor. Küçük ama malzeme almamıza yarıyor. Evde basit usul çalışmak istiyorum. Güzel terzi bulunmuyor. ... Normal açık da (kıyafet) yapıyorduk ama bu piyasa 3 yıldır değişti. Kütahya, Bozüyük ve Bilecik’ten geliyor.

Ama tamamen transparan oldu. Moda çok açıldı, uçtu”, KA3: “Mikrokredi benim için her zaman malzeme almak açısından çok faydalı oldu, hele ki şu zamanlarda malzemeyi toplu çekmek zorundayız. Mikrokredinin geri ödemesi rahat olduğu için öderken hiç zorlanmıyorum. Beni zamlardan koruma özelliği oldu mikrokredinin. Piyasa koşulları beni zorlayan faktörlerden, ancak müşteri memnuniyeti de bizim için destekleyici bir faktör”.

Katılımcı KA3, KEDV’in psikoloji ve güven açısından verdiği desteği de anlamlı bulmaktadır: “Kullandığım günden beri avantaj, o dönem mikrokredi miktarı yetiyordu ancak yeni zamlardan dolayı çok az kaldı kredi miktarı. İşimi görüyor, bankalar kadar yüksek faiz yok, bir güven ortamı var. Ödemeleri yasaklar kalkana kadar durdurdu mikrokredi, benim için o da bir destek. Destek vermek sadece parayla değil böyle inisiyatif ve aksiyonlarla da olur”. Katılımcı KK1, unutulmak üzere olan zanaatlar açısından da mikrokredinin yararlı olduğunu belirtmiştir: KK1: “Girişimci kadın desteklenmeli hem devlet hem de belediye tarafından. Sivil toplum kuruluşları ve iş insanları küçük girişimcilere destek vermeli. Örneğin unutulmaya yüz tutmuş zanaatlar desteklenmeli. Ben dokuma ile de ilgileniyorum, küçük bir atölyemiz var. 4 arkadaşla kurduk. Hiçbir destek bulamadık. Vali’ye kadar gittik, el dokumasına önem verilmesini söyledim”.

Genel olarak katılımcılar köyde de ev sahibi olduklarından pandemi döneminde şehirlerde yaşanan yasaklardan çok etkilenmemişler, yasaklar kendilerini bunalttığına köy yaşamına kaçmışlardır. Bunun dışında KD3 mikrokredi sayesinde yeni bir ürün geliştirdiğini belirtmektedir: “Instagram’da hep anne ve kız çocuk eş kıyafetleri vardı. Ben kullandığım kredi sayesinde yeni bir eş ürün geliştirdim ve çok tuttu: anne ve erkek çocuk eş kıyafetleri”.

Tablo 2: Araştırma Bulguları Özeti

Katılımcı	Birlikte Yaşam	Psikoloji Destek	Gelir	Mikrokredi Kullanım Sayısı	Covid-19 Etkisi
1	Aile	Almış	10.000+ TL	4	Etkilenmiş
2	Aile	Almamış	10.000+ TL	5	Nötr
3	Aile	Almamış	<10.000 TL	4	Etkilenmiş
4	Aile	Almamış	10.000+ TL	6	Etkilenmiş
5	Aile	Almamış	<10.000 TL	4	Etkilenmemiş
6	Aile	Almamış	<10.000 TL	8	Etkilenmiş
7	Aile	Almamış	10.000+ TL	4	Etkilenmemiş
8	Aile	Almamış	10.000+ TL	9	Etkilenmemiş
9	Aile	Almış	10.000+ TL	5	Etkilenmemiş
10	Yalnız	Almamış	<10.000 TL	4	Etkilenmiş
11	Aile	Almamış	10.000+ TL	4	Nötr
12	Aile	Almamış	<10.000 TL	4	Etkilenmiş
13	Aile	Almamış	10.000+ TL	9	Etkilenmemiş
14	Aile	Almamış	10.000+ TL	7	Etkilenmiş
15	Aile	Almamış	<10.000 TL	4	Etkilenmemiş

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada Türkiye’de kadın girişimcilerin mikrofinans programlarının işletmelerinin ekonomik sürdürülebilirliğini geliştirmelerine nasıl yardımcı olduğu konusundaki algılarını analiz edilmiştir. Kadın girişimcilerin mikrofinansa erişimi, maalesef her şehirde mümkün olmamakta ve mümkün olan şehirlerde de maalesef her sektörde aynı oranlarda olmamaktadır. Covid-19’un özellikle de Mart 2020-Kasım 2021 döneminde Türkiye’deki seyri, Eskişehir’deki kadın girişimcilerin gündelik yaşamlarından çok iş yaşamlarını birçok açıdan etkilemiştir.

Hem araştırma sonuçları hem de mevcut mikrokredi literatürü, ekonomik açıdan kadınların hayatlarını iyileştirmek ve özellikle de sosyal refah üretmek üzere ailedeki gelir akışının sağlanması açısından uygun koşullarda kredi kullanımının önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırma sadece belli bir şehirde ve belirli bir kredi türünü kullanan girişimci katılımcılar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu konuda başka şehirlerde ve özellikle de sektör kodlamaları getirilerek yeni araştırmalar yapılması literatüre yeni katkılar sağlamak açısından önemlidir.

Çalışmadaki en temel sınırlılık sadece Eskişehir örneğinin ele alınması değil, aynı zamanda kullanılan kredilerin KEDV’le sınırlı olmasıdır. KEDV kredileri incelenen zaman dilimi içinde 3.000 TL’yle sınırlandırılmış ancak geri ödendiği takdirde kullanım açısından sayı sınırı yoktur. Bu açıdan başka kullanılan kredi türleri için ve devletten alınan katkılar içinde yine kadın girişimciler özelinde çalışma yapılması gereklidir. Nitekim Şentür ve Taban’ın 2012’de gerçekleştirdikleri çalışmayla, Türkiye Grameen Mikrofinans Programı’na katılan yine Eskişehir örneğindeki kadın girişimciler incelenmiştir ancak veriler güncel değildir ve genel olarak 2008 yılına aittir. Konu üzerine yapılacak yeni araştırmalarda, kullanılmış tüm kredi türlerini hesaba katmak ve Covid-19 sürecinin başka illerdeki (özellikle hiç kırsal olmayan illerde) kadın girişimcileri nasıl etkilediğini araştırmak yararlı olacaktır.

6. SONUÇ

Çalışma kapsamında serbest meslek sahibi kadınların mikrokrediler ve artan fırsatlara yönelik psikolojik iyilik, finans ve motivasyon faktörleri araştırılmıştır. Bir kaynak olarak mikrofinans, birçok kadını girişimci kılmıştır.

Girişimcilik ruhunun kadınlara yol göstermesi, onların kişisel gelişimlerine, eğitimlerine, iş yaşamına ve karar alma süreçlerine katılımına, ailenin yararına ve sonuç olarak sürdürülebilir bir toplum kurulmasına katkı sunmaktadır. Mikrokredinin, işletmelerin ayakta kalmasına ve kadın girişimciliğine, dolayısıyla da her alandaki sürdürülebilirliğe katkısı görünenden daha derin ve yaygındır.

Katılımcılar mümkün olduğu kadar samimi yanıtlar vermeye çalışsalar da daha önce bir araştırmaya katılmadıkları için sorulara nasıl yanıt vermeleri gerektiğini bilememişlerdir. Sorulara bazen çok uzun bazen çok kısa yanıtlar vermişlerdir. Genel olarak, KEDV faaliyetlerinden büyük bir memnuniyet vardır. Bu tatminin iki nedeni vardır.

İlk neden hazır ve hesapsız biçimde kendi girişimleri için anında kredi bulmanın verdiği iş güveni, ayrıca kurumun verdiği hizmetlerdeki netlik ve destek, kredi kullanıcılarını ve araştırma katılımcılarını son derece tatmin etmiş ve bazı durumlarda yakınlarından ve resmi kurumlardan göremedikleri ilgiyi görmüşlerdir. Pandemi döneminde KEDV'in kredi geri ödemelerini ertelemesi, tüm katılımcılara hayati bir destek olmuştur.

İncelenen dönemde Türkiye ve dünyada pandeminin bir ve ikinci dalgaları etkindir. Pandemiden en çok etkilenen il, sanayi üretimi ve finans merkezi olması dolayısıyla İstanbul'dur (Sülkü vd., 2021). Eskişehir şartlarında birçok mikrokredi kullanıcısının alternatif köy yaşamı olması ve Eskişehir merkezdeki koşulların İstanbul'dan farklı olması nedeniyle, katılımcılar iş şartlarındaki zorlukları daha kalabalık şehirlerdekine nispeten daha kolay atlatmıştır. Bazı durumlarda pazarlama işinde çalışanlar, dükkan satışı yerine evleri gezmeye başlamış, bazıları tasarladıkları ürünleri değiştirmiş, bazıları yeni ürün geliştirmek için eğitimler almış ve bazıları da sektör değiştirmiştir. Hiçbir kadın katılımcıda geçicide olsa iş bırakma eylemine rastlanmamıştır. 4 katılımcı gelecekte oluşacak yeni şartlardan çekindiğini ve yeni krizlere tam olarak hazır olmadığını belirtse de hiçbir katılımcı mesleğini bırakmak durumunda ya da yeni girişim hedeflerinden vaz geçmek durumunda değildir.

Pandemi dönemindeki siyasi ve ekonomik belirsizlik, sağlık politikalarının ve ekonomik öngörülerin sürekli yeni bilgilerle güncellenmesi, tüm sektörlerde olduğu gibi mikro girişimciliği de etkilemiştir. Dükkan işleten katılımcılar, kendi işyerlerindeki hijyen koşullarını koruyamadığını belirtmiştir. Yine dükkan işletenler için en büyük finansal sorun, kira ve diğer giderleri ödemektir. Organize sanayide çalışanlar çok daha büyük finans krizi yaşamışlardır. Girişimci katılımcıların yarısından fazlası iş yerlerinde personel çalıştırmaktadır ve personelle ilişkili olarak da sorunlar yaşamışlardır.

Sadece gelir elde etmek ve bu amaçla kredi kullanmak hiçbir kadın girişimciyi tam olarak güçlü kılmaz. Özellikle de pandemi koşulları gibi makro krizlerde, çözümü daha makro ölçeklerde aramak gerekebilir. Kadın girişimciliği sosyal, psikolojik ve politik açıdan desteklenmelidir. Mikrokredinin kadın yoksulluğunu engellemek ve onu güçlendirmekteki etkinliğine ilişkin yaptığımız analizin ortaya koyduğu temel sonuç; mikrokredi farkındalığının ve kriz zamanlarında kredi kullanımının kadın, aile ve toplum refahının artışına katkıda bulunduğu yönündedir. Alttan yukarı doğru ilerleyen bu destekler döngüsel bir ekonomi yaratmak ve sosyal refah ve sürdürülebilirliği güçlendirmek için önemli bir etkidir. Katılımcı kadınların güçlendirilmesi ve özgüvenlerine ilişkin araştırmalarda kullanılan kesitsel metodolojinin sınırlılıklarını hatırla tutarak, mikrokredi programlarının güçlenmesi, yoksulluk düzeyleri ve siyasi farkındalıkları üzerindeki etkisi, mikrokredinin bir sonucu olarak meydana gelen değişikliklere bir bakış açısı sağlamak amacıyla boylamsal bir yaklaşım benimsenerek sürekli incelenmelidir.

KAYNAKÇA

Ahmad, S. Z. (2012). Microfinance for women micro and small-scale entrepreneurs in Yemen: Achievements and challenges. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 16(1), 102-20. <https://doi.org/10.1504/IJESB.2012.046920>

- Akao, K. I. ve Managi, S. (2006). Endogenous growth with material balance principle. *International Journal of Global Environmental Issues*, 6(1), 4-28. <https://doi.org/10.1504/IJGENVI.2006.009398>
- Ambepitiya, K. R. (2013). The role of women entrepreneurs in establishing a sustainable development in Sri Lanka. *Kelaniya journal of human resource management*, 8(2), 149. <https://doi.org/10.4038/KJHRM.V8I2.7>
- Ashta, A., Ghosh, C., Guha, S. ve Lentz, F. (2021). Knowledge in microsocial milieus: The case of microfinance practices among women in India. *Journal of the Knowledge Economy*, 12(1), 146-65. <https://doi.org/10.1007/S13132-016-0372-X>
- Christanto, Y. ve Prasetyo, A. D. (2019). Microfinance and its impact on Indonesian small to medium size enterprise productivity for development. *Sebelas Maret business review*, 4(1), 13-21. <https://doi.org/10.20961/SMBR.V4I1.13782>
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. London: Sage.
- Creswell, J. W. ve Poth, C.N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Danso-Abbeam, G., Ansah, I. G. K. ve Ehiakpor, D. S. (2014). Microfinance and micro-small-medium scale enterprises (MSMEs) in Kasoa Municipality, Ghana. *Journal of economics, management, and trade*, 4(12), 1939-1956. <https://doi.org/10.9734/BJEMT/2014/11351>
- Fargly, B., Saleh, A., Youseef, A. ve Bary, A. A. (2018). The impact of microfinance on sustainable growth of micro, small and medium enterprises (MSMEs) - An empirical study on Egypt. *The Business and Management Review*, 9(4), 9-10.
- Gade, S. (2018). MSMEs' Role in economic growth-a study on India's perspective. *International Journal of Pure and Applied Mathematics*, 118(18), 1727-41.
- Jatmiko, B., Udin, U., Raharti, R., Laras, T. ve Ardhi, K. F. (2021). Strategies for MSMEs to achieve sustainable competitive advantage: The SWOT analysis method. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 505-15. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2021.VOL8.NO3.0505>
- Jones, D.S. (2020), "History in a crisis - lessons for Covid-19". *The New England Journal of Medicine*, 382(18), 1681-3.
- Kaberia, S. K. ve Muathe, S. M. A. (2021). Effect of Covid-19 pandemic on performance of women owned micro, small and medium enterprises in Kenya. *International Journal of Social Science Studies*, 9(1), 7-21. <https://ideas.repec.org/a/rfa/journal/v9y2021i1p7-21.html>
- Ledgerwood, J. (1999). *Microfinance handbook: An institutional and financial perspective*. Washington, DC: World Bank.
- Neergaard, H. ve Ulhoi, J.P. (2007). *Handbook of qualitative research methods in entrepreneurship*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Prasetya, A., Rahardjo, K., Mawardi, M. K., Hidayat, R. R. ve Prakasa, Y. (2021). The mediation role of financial literacy in ensuring MSMEs sustainability: An organizational characteristics perspective. *JEMA: Jurnal Ilmiah Bidang Akuntansi Dan Manajemen*, 18(1), 61-79. <https://doi.org/10.31106/JEMA.V18I1.10356>

- Premaratne, S. P. (2009). Accessibility and affordability of rural micro-finance services in Sri Lanka. *Sri Lanka Economic Journal*, 10(2), 1-22. https://www.researchgate.net/profile/Sandaram-Premaratna-2/publication/303270954_Accessibility_and_Affordability_of_Rural_Micro-Finance_Services_in_Sri_Lanka/links/573a96c308ae298602e38708/Accessibility-and-Affordability-of-Rural-Micro-Finance-Services-in
- Rathnayake, K. M. N. D., Fernando, P. I. N. ve Fernando, A. G. N. K. (2019). Impact of medium scale enterprises in Kalutara District). International research conference of Uwa Wellassa University. <<http://www.erepo.lib.uwu.ac.lk/handle/123456789/613>>, 08.08.2022.
- Sanyal, P. (2009). From credit to collective action: The role of microfinance in promoting women's social capital and normative influence. *American Sociological Review*, 74(4), 529-50. <https://doi.org/10.1177/000312240907400402>
- Shamudeen, K., Ooi, Y. ve Hassan, H. (2015). Access to microfinance as potential mediator on the relationship between microfinance awareness and entrepreneurial self-efficacy on SME performance in Nigeria. <http://repo.uum.edu.my/17087>
- Sharma, N. (2015). Constructs and constraints of MSME in India for sustainable development. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 5(4), 8-24. <https://doi.org/10.5958/2249-7307.2015.00084.5>
- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 59-89.
- Singh, A. ve Raina, M. (2013). Women entrepreneurs in micro, small and medium enterprises. *International Journal of Management and Social Sciences Research*, 2(8). <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.403.9728&rep=rep1&type=pdf>
- Soykut-Sarica, Y.P., Cagli-Kaynak, E. ve Bal, E. (2019). Just a progressive step: Women's empowerment in Turkish microcredit practices. *Trabajo Social Global - Global Social Work*, 9(17), 110-34.
- Sülkü, S., Coşar, K. ve Tokathoğlu, Y. (2021). COVID-19 süreci: Türkiye deneyimi. *Sosyoekonomi*, 29(49), 345-72. <http://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.03.18>
- Taiwo, J. N., Agwu, M. E., Adetiloye, K. A. ve Afolabi, G. T. (2016). Financing women entrepreneurs and employment generation - a case study of microfinance banks. *European Journal of Social Sciences*, 52(1), 112-41. http://eprints.covenantuniversity.edu.ng/6926/1/Financing_Women_Entrepreneurs_and_Employment_Generation.pdf
- Vijayakumar, V. ve Chandrasekar, K. (2022). The impact of microfinance on the sustainable economic growth of MSMEs owned by women entrepreneurs post COVID-19 lockdown. <https://Www.Researchgate.Net/Publication/358088592_The_Impact_Of_Microfinance_On_The_Sustainable_Economic_Growth_Of_Msmes_Owned_By_Women_Entrepreneur_s_Post_Covid-19_Lockdown>, 07.08.2022.
- Vivek, M. ve Chandrasekar, K. (2019). Digitalization of MSMEs in India in context to Industry 4.0: Challenges and opportunities. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 28(19), 937-43.
- Wenham, C., Smith, J. ve Morgan, R. (2020). COVID-19: the gendered impacts of the outbreak. *The Lancet*, 395(10227), 846-8. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30526-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30526-2)

- Yamey, G. ve C. Wenham (2020). The U.S. and U.K. were the two best prepared nations to tackle a pandemic-What went wrong? TIME, <<https://time.com/5861697/us-uk-failed-coronavirus-response/>>, 07.08.2022.
- Zimmerman, J. (2009). Entrepreneurs on entrepreneurship: A research structure based on 12 practitioner case studies. Journal of business case studies, 5(5), 69-78. <https://doi.org/10.19030/JBCS.V5I5.4723>